

Eesti isade-emade hoidjakeel: kes küsib, kes käsutab, kes räägib rohkem?

Helen Kõrgesaar
Tallinna Ülikool

Ülevaade. Artiklis otsitakse vastust küsimusele, kas ja mille poolest erineb eesti isade ja emade lapsele suunatud kõne. Vaatluse all on vanema kõnes esinevate lausungite hulk ja väljendite keskmine pikkus, samuti lausungite jagunemine suhtluseesmärgi järgi. Analüüsitud on üheksa ja poole tunni mahus dialooge 5- kuni 11-aastaste laste ja nende vanemate vahel. Tulemusi võrreldakse samade andmetega täiskasvanult teisele täiskasvanule suunatud kõnes. Uurimusest selgub, et isad ja emad kasutavad lastega rääkides üsna ühesuuruseid keelekoguseid¹ ning silmatorkavaid erinevusi ei ilmne ka eri funktsiooniga kõneaktide sageduses. Isade ja emade hoidjakeel moodustavad pigem ühtse registri, mis eristub olulisel määral täiskasvanule suunatud keelekasutusest, kuid ei sõltu leitu põhjal vanema soost.

Võtmesõnad: keeleomandamine, lapsele suunatud kõne, isade keel, emade keel, pragmaatika, eesti keel

---

¹ Keelekoguse (ingl *amount of language*) all on siinse artikli kontekstis silmas peetud vestluse ühe osalise lausungite hulka tunniajases spontaanse kõne lindistuses.

Sissejuhatus

Nii eesti kui ka teistel keeltel põhinevad hoidjakeeleuurimused on keskendunud peamiselt emade keelekasutusele (Argus 2010, Argus, Kõrgesaar 2012 ja 2014, Kõrgesaar 2014, Tomasello jt 2003, Kazakovskaja, Balčiūnienė 2012a, 2012b). Sageli on väidetud, et nimelt emad on need, kes lapsega kõige rohkem räägivad, kelle kõne on lapse keeleomandamise juures kõige olulisem ja kellelt lapsed kõige rohkem keelt õpivad (Snow 1977, Olson 1986).

Hoopis vähem on uuritud, missugust mõju avaldab lapse kõne arengule isa kõne ja mille poolest isade hoidjakeel emade omast erineb. Lastekeeleuurija Paul Matychuk on väitnud, et ehkki lapsega kõneldes kasutavad isa ja ema laias laastus võrdseid keelekoguseid¹, on emade kõne funktsionaalne jaotus² isade omast oluliselt erinev (Matychuk 2005). On ka leitud, et isade kõnes esineb rohkem vestlusele ärgitavaid ja täpsustavaid küsimusi (Leech jt 2013) ning et isade sõnavaras esineb rohkem lapsele tundmatuid leksikaalseid üksusi (Pratt jt 1992). Pratti jt uurimus toob esile, et ema kasutab lapsega rääkides pikemaid lausungeid ning ka lapse enda lausungid on emaga kõneldes pikemad kui isaga rääkides, samas kui Leech ja teised on leidnud, et a) isad ärgitavad lapsi rohkem suhtlema ja panevad vestluspartnerina neid rohkem proovile kui emad ning b) lapsed räägivad isadega rohkem ja kasutavad seejuures rikkalikumat sõnavara (Leech jt 2013).

Eestis on isade hoidjakeelt, täpsemalt direktiive isa ja tütre vestluses, uurinud Andriela Rääbis (2012), kuid ta ei võrdle isade

---

² Kuna artikkel uurib suulist kõnet, mis koosneb tekstilausetel asemel lausungitest (vt Hennoste, Rääbis 2004: 28 ja osa 1), leiab artikli autor, et sobivam on kasutada selles kontekstis terminit *kõne funktsionaalne jaotus*, mis lahtiseletatuna kirjeldab lausungite jagunemist nende (pragmaatilisest) funktsioonist lähtuvalt (ingl *distribution of language function, functional language use* jne).

keelekasutust emade omaga. Samuti ei ole eesti keele kohta kuigi palju uurimusi, kus vaadeldaks täiskasvanu vestlusi mitte väike-laste, vaid juba suuremate lastega (vt Tulviste jt 2003, Tulviste jt 2004, Tulviste 2004).

Artiklis annan ülevaate sellest, kas ja mille poolest erineb eesti isade hoidjakeel emade omast. Vaatluse all on lausungite pikkus ja nende jaotus pragmaatilisest funktsioonist lähtuvalt. Artikli teises osas kirjeldatakse, milliste meetoditega on laste ja hoidjate kõne funktsionaalset jaotust varem uuritud, seejärel esitatakse siinse uurimuse meetod ja andmestik. Järgnevas analüüsiosas võrreldakse esmalt lausungite koguhulka ja väljendite pikkust isade ja emade lapsele suunatud kõnes, seejärel aga seal esinenud lausungite jagunemist nende funktsiooni järgi. Tulemused võimaldavad teha järeldusi selle kohta, kas eri soost eesti vanemate hoidjakeel on erinev, st kas isad räägivad lapsega üldiselt rohkem või vähem kui emad, kas isade kõne lausungid on lühemad või pikemad kui emade omad ning kas esineb märkimisväärsed erinevusi suhtluse üldises stiilis. Artikli viimases osas tuuakse hoidjakeele kõneandmete kõrvale võrdlusena samad näitajad vanemate omavahelises vestluses. See võimaldab näidata, mille poolest erineb täiskasvanule suunatud kõne lapsele suunatud kõnest.

Uurimismaterjalina on kasutatud laste ja vanemate ning paralleelselt mõlema vanematepaari omavahelise vestluse tunniajaseid lindistusi, mida on kokku üheksa ja poole tunni jagu (vt täpsemalt osas 2.1).

Artikli näol on tegemist esmase ülevaatliku katsega püüda välja selgitada, kas isad kõnelevad lapsega teistmoodi kui emad ning milles võimalikud erinevused väljenduvad. Kuna uurimispõld on lai, tuleb siinset analüüsi käsitada kui alustavat ehk prooviuuringut – selle tulemused peaksid näitama, millises suunas uurimist jätkata.

1. MLU ja lapsele suunatud kõne funktsionaalse jaotuvuse uurimise meetodika

Suulise kõne uurimises on põhiüksus lausung, milleks loetakse kõnevooru selline osa, mida piiritlevad pausid või voo­ruvahetus (vt täpsemalt Hennoste, Rääbis 2004: 28). Laste kõne varajasel etapil kasutatakse süntaktilise arengu mõõtmiseks eelkõige väljendi kesk­mise pikkuse ehk MLU (ingl *mean length of utterance*, vahel eesti teksti­des ka VKP) määramist. Samuti on MLU-d mõõdetud hoidjakeele uurimustes, sest vanema MLU võrdlemine lapse omaga tema eri vanuses näitab, kui palju täiskasvanu lapsega kõneldes oma keelt mugandab ja lihtsustab. Väljendi all peetakse täiskasvanu puhul silmas nimelt üht lausungit, mitte aga tervet lauset ega kõnevooru, kusjuures lausungit defineeritakse suulise transkriptsiooni tavades selle järgi, et kahe lausungi vahele jääb vähemalt kolmesekundi­line paus (Goldin-Meadow jt 2010). Uurimused eesti ja teiste keelte kohta (Kõrgesaar 2008, Gopnik jt 1999) on kinnitanud, et noorema lapsega kõneldes on vanema lausungid lühemad ja need pikenevad koos lapse kõne arenguga.

MLU mõõtmiseks kasutatakse kaht võimalust – MLUm ja MLUw, millest esimene annab tulemuseks lausungi pikkuse mor­feemides ja teine sõnedes. Eesti lastekeele uurimise praktikas on lähtunud sõnedest kahel põhjusel – esiteks on eesti lastekeele korpus CHILDES-i andmebaasis morfoloogiliselt märgendamata ja teiseks on meil rohkesti fusiivseid vorme (nt mitmuse osastava vormid nagu *kartuleid, kasse, sid*-mitmus jne), mille puhul oleks sageli keeru­line määrata täpset morfeemide arvu.

Vanemate kõne funktsionaalset jaotust uurides on Paul Maty­chuk (2005: 333–334) võtnud vaatluse alla mõlema vanema kõik lausungid ja liigitanud need vastavalt Halliday taksonoomiale (Halliday 1977: 19–20), mis pakub välja järgmise jaotuse.

1. Vahendifunktsioon (*instrumental function*) aitab lapsel väljendada oma materiaalseid vajadusi, võimaldab tal hankida asju ja n-ö teenindust, mida ta tahab. See on keele nn *ma-tahan*-funktsioon.
2. Regulaatorne funktsioon (*regulatory function*) on eelmisega seotud, kuid siiski mõnevõrra erinev. See on niisugune keele funktsioon, mis kontrollib teiste käitumist. Laps valdab seda väga hästi, kuna see on niisugune keeekasutamise viis, mida kasutatakse sageli tema endaga. Keelt kasutatakse tema käitumise kontrollimiseks ja üsna varsti mõistab laps, et ta võib osad vahetada ja hakata samal moel teiste käitumist kontrollima. Regulaatorne funktsioon on teiste sõnadega *tee-nii-nagu-ma-sulle-ütlen*-funktsioon.
3. Suhtlusfunktsiooni (*interactional function*) on midagi niisugust, mida võiks tõlgendada kui keele *mina-ja-sina*-funktsiooni. See on keel, mida lapsed kasutavad suhtlemiseks nendega, kes neid ümbritsevad, peamiselt ema ja teiste endale oluliste inimestega, ning see hõlmab üldisi tervitusi, nagu „Tere!“, „Tore sind näha!“ jne. See hõlmab ka nt telefonile vastamist – „Jah!“ – ning palju muid eriomaseid vorme.
4. Isiklik funktsioon (*personal function*) on keel, millega laps väljendab iseenda ainukordsust ja eneseteadlikkust ning vastandab end oma keskkonnale, ja lõpuks rakendab ta seda oma isiksuse arenguks. See funktsioon hõlmab isiklike tunnete väljendamist, milleski osalemise või millestki loobumise soovi, huvi või rõõmu näitamist. Seda võiks kutsuda *siit-ma-tulen*-funktsiooniks.
5. Heuristiline funktsioon (*heuristic function*) ilmneb keeles siis, kui seos iseenda ja ümbritseva vahel muutub lapsele arusaadavamaks. Siis pöördub laps maailma avastama ja hakkab kasutama nn *üttele-mulle-miks*-funktsiooni, mis areneb hiljem edasi tohutuks hulgaks küsivormideks, mida laps teatud eas kasutab.

6. Kujutuslik funktsioon (*imaginative function*) aitab lapsel luua enda ümber iseenda keskkonda, sinna siseneda, seda valitseda ja avastada. Laps kasutab keele seda funktsiooni ka n-ö isikliku maailma loomiseks ja seda võiks kutsuda *kujutame-ette*-funktsiooniks.
7. Informatiivne funktsioon (*informative function*) ehk *ma-tahan-sulle-midagi-rääkida*-funktsioon on kahtlemata domineerivaim funktsioon lapsega kõneleva täiskasvanu kõnes, kuid ilmub lapse enda keelde kõige viimasena. (Matychuk 2005: 333–334)

Matychuki järgi pidid Halliday taksonoomia suhtlusfunktsioonid esmajoones kirjeldama, mille jaoks laps võiks keelt kasutada. Oma uurimuses vahetab Matychuk uurimise vaatenurka, et kirjeldada keelt, mida vanemad lapsega suheldes kõnelevad. Ta oletab, et nendest seitsmest funktsioonist piisab, et kirjeldada ka seda keelt, mida lapsed kuulevad, ja et need on ühtlasi funktsioonid, mida täiskasvanu lapsega kõneldes kasutab, mille laps seejärel omandab ja lõpuks ise kasutama hakkab. (Matychuk 2005: 334, 338)

Andmeanalüüsis on Matychuk vaadelnud iga lauset selle keelises ümbruses ja püüdnud määrata, missuguse Halliday pakutud funktsiooniga see kõige enam sarnaneb. Kodeerimisparameetrite järgi ei esinenud tema andmete põhjal täiskasvanu kõnes kolme Halliday funktsiooni – isiklikku, kujutuslikku ja vahendifunktsiooni. (Matychuk 2005: 338–339)

„Eesti keele grammatika“ järgi eristatakse eesti keeles viit lausetasandi suhtluseemärki – väide, küsimus, käsk, soov ja hüüd –, mille väljendamiseks on olemas vastavalt viis kommunikatiivset lausetüüpi: väitlause, küsilause, käsklause, soovlause ja hüüdlause (EKG II 1993: 166).

Kuna eespool kirjeldatud Halliday taksonoomia oli mõeldud eeskätt laste keelekasutuse uurimiseks ja Matychuki uurimuses ei

esinenud vanemate kõnes lapsega kolme seitsmest kategooriast – isiklikku, kujutuslikku ja vahendifunktsiooni, mida suure tõenäosusega kasutab oma kõnes väga harva ka eesti täiskasvanu –, otsustasin oma uurimuse tarbeks liigitada vanemate lausungid nende suhtluseesmärki silmas pidades veel kitsamalt väideteks, käskudeks ja küsimusteks (vt nende vastavust Matychuki kasutatud liigutusele ja tegelikult kujunenud liigitust allpool).

EKG järgi on väide esituslik suhtluseesmärk, sündmuse kirjeldus sellisena, nagu kõneleja seda usub olevat. Küsimus ja käsk on taotluslikud suhtluseesmärgid, mis seisnevad kuulaja mõjustamises vastavalt kas sündmuse kohta teavet andma või sündmust teoks tegema. Hüüd ja soov on kõneleja emotsionaalset suhtumist (keelekategooriana emotiivsust) kajastavad suhtluseesmärgid. (EKG II 1993: 167) Allpool ei arvestata funktsiooni primaarseid lausetüüpe, vaid ennekõike iga analüüsitava lausungi suhtluseesmärki.

Eesti keele väidete kõneaktitüüp kattub täielikult Halliday informatiivse funktsiooniga. Käskude kategooria alla (Halliday regulatoorne funktsioon) olen liigitanud kõik direktiivid alates otsesest (*Korista nüüd kiiremini! Teeme toidu valmis! Too endale pliiats!*) ja kaudselt käsust (*Triikraud on väga tuline! Kas sa käsi ei mõtlegi pesta? Kui sa kiiremini riidesse paneksid, siis me ehk isegi jõuaksime veel bussi peale. Sul on käed mustad*) ning lõpetades palvega (*Kustuta, palun, tuli ära! Ole kallid, too mulle ...*), võttes aluseks Renate Pajusalu lähenemise, mille järgi palve on tüüpiline direktiiv (Pajusalu 2014: 241). Kolmanda jaotise moodustavad küsimused ning see kattub Halliday heuristilise funktsiooniga. Samasugust kolmetist liigitust on kasutanud ka Hannes Rakoczy ja Michael Tomasello (2009: 206), Eestis näiteks Reili Argus (2014). Kõik eelnimetatud (k.a Pajusalu) tuginevad omakorda Searle'i kõneaktiteooriale (Searle 1969).

Keeleandmeid analüüsidest jäi esmalt liigitamata hulk lausungeid, mis ei sobinud ühegi nimetatud kategooria alla. Moodustasin nende tarbeks nn muude suhtlustoimingute lisajaotise: selle alla kuuluvad niisugused lausungid, mille eesmärk ei ole infot saada või jagada ega kedagi midagi tegema panna (nt *Tere! Huhh! Oh kurja! Aga palun! Aitäh!* jmt), vaid lihtsalt suhtlust sujuvamaks muuta (Halliday suhtlusfunktsioon). Samuti on selle liigituse alla paigutatud üksikud kõnes esinenud emotiivset tähendust kandvad suhtlusaktid. Lausungite niisugune liigitamine võimaldab vaadelda, kui suures ulatuses on täiskasvanu kõne orienteeritud lapse käitumise reguleerimisele (käsud) ja suhtluse edasiviimisele (küsimused, muud suhtlustoimingud) ning mil määral on vanema eesmärk lapse informeerimine (väited).

2. Hoidjakeele kõneandmete analüüs

2.1. Lausungite koguhulk ja MLU isade-emade keelekasutuses

Uuringu tarbeks olen analüüsinud nelja lapse tunniajaseid spontaanse kõne lindistusi mõlema vanemaga eraldi. Erandina on ühe isa ja tema 11-aastase poja vestlust lindistatud 33 minutit, seega on lapse-vanema dialoogi kokku u 7,5 tunni jagu. Kaks vanemat valimisse kuulunud last (Andri ja Harley) olid lindistamise hetkel mõlemad 11-aastased; lisaks on vaatluse alla võetud Harley 8-aastase venna Gregory ja Andri 5-aastase õe Kaisa keelematerjal. Seega on lindistustes kasutada kahe isa ja kahe ema dialoogid oma kahe lapsega. Võrdlusmaterjalina on kõrvale toodud kahe tunni jagu täiskasvanute omavahelist kõnet, kummaltki paarilt tund. Kõik lindistused on tehtud igapäevastes argisituatsioonides. Uurimuse materjal hõlmab üheksa ja poole tunni jagu lindistusi, milles on kokku pisut üle 4000 lausungi. Hoidjakeele lindistused on transkribeeritud CLAN-programmiga (MacWhinney 1991) ja

on kättesaadavad rahvusvahelise lastekeele andmebaasi CHILDES eesti keele korpuse Kõrgesaare alamkorpuses³, täiskasvanute omavahelised võrdlusdialogid on litereerituna autori valduses.

Materjali kirjapanekul on kasutatud kuuldeortograafiat (vt Hennoste 2000), mitte foneetilist transkriptsiooni, ning kõneühikuna on aluseks võetud lausung, mitte lause. Et võrrelda keelekoguseid, mida isad ja emad kasutavad lapsega suheldes, tuli esmalt välja arvutada täiskasvanu lausungite koguhulk tunni kohta ja nende keskmine pikkus. Selleks, et võrrelda isade ja emade kõne funktsionaalset jaotust, on seejärel iga täiskasvanu kõnes esinenud lausungid liigitatud vastavalt sellele, missugust funktsiooni nad konkreetses kontekstis täitsid.

Esmane eesmärk oli selgitada välja, missugused erinevused esinevad isade ja emade lapsele suunatud kõne hulgas ehk lausungite koguarvus. Analüüs hõlmab seitset tunniajast ja üht poole tunnist lindistust, kus nelja lapsega kõnelevad kaks isa ja kaks ema. Tabel 1 annab ülevaate lausungite koguhulgast ning andmed väljendite keskmise pikkuse (MLU) kohta isade ja emade kõnes, mis tähendab siinkohal lausungi keskmist pikkust (vt osa 1).

Kui pidada silmas Andri ja tema isa materjali lühemust, võib öelda, et eesti hoidjakeele andmed vastavad peaaegu täielikult Matychuki omadele (Matychuk 2005: 301–302, 339), kinnitades, et lapsega kõneldes kasutavad isa ja ema laias laastus ühesuurusi keelekoguseid: emadel keskmiselt 378 ja isadel tingliku ümberarvutuse järgi u 351 (vähema materjali tõttu 306) lausungit tunniajase vestluse kohta. Erinevus jääb 7-8% maile emade kasuks ega ole oluline.

---

³ Korpus on jälgitav veebileheküljel <http://childes.psy.cmu.edu/browser/index.php?url=Other/Estonian/Korgesaar/>. MLU teemal vt ka A. Kapaneni artiklit siinses kogumikus lk 23.

Tabel 1. Isade ja emade kõne lausungite koguhulk ja MLU (väljendite keskmine pikkus sõnedes)

Lapse nimi ja vanus	Isa lausungid	Emal lausungid	Isa MLU	Emal MLU
Andri (11)	239 (418)*	444	5,07	7,09
Kaisa (5)	396	367	5,06	7,3
Harley (11)	369	423	5,37	8,77
Gregory (8)	219	277	6,29	6,52
Kokku	1223 (1402)	1511	–	–
Keskmine	305,8 (350, 5)	377,8	5,45	7,42

Märkus: Andri ja tema isa dialoogi on lindistatud 33 minutit, seega on oletatav lausungite hulk tunni kohta u 418 sõnet. Selle tingliku arvutuse tulemused on tabelis esitatud sulgudes

Väljendite keskmist pikkust vaadeldes selgus, et ehkki lausungeid esineb isade ja emade kõnes ligi ühepalju, on emade lausungid märgatavalt pikemad kui isade omad: isade MLU oli materjalis keskmiselt u 5,5 sõnet, emade oma aga ligikaudu kahe sõne võrra pikem – u 7,4.

2.2. Lausungite jagunemine pragmaatilise funktsiooni järgi isade ja emade kõnes

Kuivõrd isad ja emad kõnelevad lastega umbes ühepalju, eeldasin, et erinevused isade ja emade keelekasutuses tulevad esile, kui võrrelda vanemate kõne funktsionaalset jaotust.

Kui jagada mõlema vanema kõik lausungid suhtluseesmärgi järgi kolmeks (väited, käsud ja küsimused) ning lisada neile neljanda kategooriana muude suhtlustoimingute jaotis (vt tabel 2), selgub, et erinevused isade ja emade kõne funktsionaalse jaotuse vahel on marginaalsed.

Tabel 2. Lausungite jagunemine isade ja emade kõnes (%)

Lapse nimi ja vanus	Väited		Käsud		Küsimused		Muu	
	Isa	Ema	Isa	Ema	Isa	Ema	Isa	Ema
Andri (11)	49	53	10,5	14,2	39,7	29,9	0,8	2,9
Kaisa (5)	41,3	56,2	22,2	15,7	32	24,8	4,5	3,3
Harley (11)	63,1	66	16,8	6,1	19,8	25,5	0,3	2,4
Gregory (8)	77,2	49,8	3,7	21,7	18,7	26	0,4	2,5
Keskmiselt	57,7	56,3	13,3	14,4	27,6	26,6	1,5	2,8

Eri tüüpi lausungite sagedust isade kõnes kokku võttes torkab silma, et suhtluseesmärgilt oli enam kui pool isade lausungitest väited (ligi 58% kõigist isade lausungitest). Küsimusi esines isade kõnes keskmiselt 27,6%, käske 13,3% ja vaid 1,5% kõigist lausungitest täitsid muud suhtluseesmärki.

Mõningast erinevust kahe isa (Andri ja Kaisa isa ning Harley ja Gregory isa) keelekasutuses võib seletada kõnesituatsiooniga – Gregoryga valmistati sünnipäevakaarti, Harleyga tehti koduseid ülesandeid, Kaisaga koristati tuba ning Andriga räägiti koolitöödest ja vaheaajaplaanidest. See põhjendab ehk suuremat küsimuste hulka vestluses Andriga ning suuremat käskude hulka vestluses Harley ja Kaisaga, kus poissi oli tarvis õppima ja tüdrukut koristama ergutada.

Emade kõne lausungite jagunemist vaadates näeme samuti, et üle 50% kõigist lausungitest on väited ning siin on erinevused kahe ema (Andri ja Kaisa ema ning Harley ja Gregory ema) keelekasutuse vahel märksa väiksemad, vastavalt 51,2% ja 55,7%.

Isade ja emade erinevus väidete osatähtsuses on väike: isadel on neid 1,4% enam.

Käske esineb emade kõnes vaid protsendi võrra rohkem kui isade kõnes (14,4 *versus* 13,3%), küsimusi aga jällegi protsendi võrra vähem (26,6 *versus* 27,6%). Esile tõuseb vaid muude,

emotsionaalsemate suhtlustoimingute kategooria: kui isadel on neid 1,5% kõigist lausungitest, siis emade keelekasutuses esineb muid toiminguid ligi kaks korda rohkem – 2,8% kõigist lausungitest. Seega esines emade kõnes suuremal hulgal erinevaid hüüatusi, tundeväljendusi jms.

Kahe osalenud ema eri lastega vestluse kõneandmeid võrreldes torkab silma, et Andri ja Kaisa ema kasutab mõlema lapsega kõneldes lähedasel hulgal väiteid, Andriga 53% ja Kaisaga 56%, kuid Harley ja Gregory ema kasutab vanema lapsega kõneldes ligi 16% võrra rohkem väiteid ning 15% võrra vähem kärke-palveid kui noorema lapsega kõneldes, ehkki tema poegade vanuseerinevus on väiksem kui Andril ja Kaisal. Küsimuste ja muude suhtlustoimingute hulk on emade vestlustes kõigi nelja lapsega suhteliselt sarnane – küsimusi esineb emade kõnes keskmiselt 25–30% ja muid suhtlustoiminguid 2,4–3,3%. Suuremat käskude-palvete hulka vestluses Andri, Kaisa ja Gregoryga võib jällegi põhjendada kõnesituatsiooniga: Andril paluti joonistada pilti, Kaisaga koristati tuba, Gregoryga kiirustati kooli jõulupeole ja Harleyga arutati suveplaan ja räägiti möödunud kooliaastast.

Isade ja emade lausungite funktsionaalse jaotumise tulemusi kokku võttes võib väita, et vaadeldud eesti isade ja emade hoidjakeel on sarnane ka kõne funktsionaalse jaotuse poolest ehk nii isade kui emade kõnes leidub üsna võrdsel hulgal eri suhtluseesmärgiga kõneakte. Väike erinevus ilmneb vaid emade hüüatuste ja tundeväljenduste osas, mida on isadest ligi kaks korda enam, kuid nende kõnetoimingute üldine osatähtsus on väga väike ega luba märgatavast soolisest erinevusest rääkida. Samuti ilmnes selgesti, et erineva funktsiooniga lausungite kasutamise osakaal sõltub suurel määral suhtlussituatsioonist tervikuna, kuid see teema vajab eraldi süvenemist.

3. Isade ja emade lapsele suunatud kõne andmete võrdlus täiskasvanule suunatud kõne andmetega

Kuna erinevused isade ja emade lastele suunatud kõnes olid marginaalsed, otsustasin kõrvutada tulemusi täiskasvanute omavahelise vestluse samade andmetega, mida uurisin nende hoidjadiaaloogis. Selleks on kasutatud kaht tunnipikkust spontaanse kõne lindistust; mõlemas on vestluspartneriteks üks vanematepaar (ühes Harley ja Gregory ning teises Andri ja Kaisa vanemad). Esmalt võrdlesin omavahel lapsele ja täiskasvanule suunatud kõne lausungite hulka ja MLU-d ning seejärel eri suhtlustoimingute osatähtsust.

3.1. Erinevused lausungite koguhulgas ja MLU-s

Kui lapsele suunatud kõnes esines tunniajase vestluse jooksul isadel keskmiselt 351 (305,8) ja emadel 377,8 lausungit, siis võrdluses täiskasvanule suunatud kõnega (vt tabel 3) võib tähele panna, et ehkki kõigi nelja täiskasvanu kõnes esineb vähem lausungeid, ei ole üldised proportsioonid siiski muutunud.

Tabelist selgub, et kolmel neljast täiskasvanust esines täiskasvanud partnerile suunatud kõnes vähem lausungeid kui vanemale lapsele ja rohkem kui nooremale lapsele suunatud kõnes. Erandiks on siin vaid ISA 1, kelle puhul võime vaid spekuloida, et tunniajase lindistuse puhul oleksid tulemused olnud võrreldavad ülejäänud kolme vanema omadega. Märkimisväärsema tulemuse pakub siin aga hoopis lausungite pikkuse võrdlus – analüüs näitab, et emade MLU on täiskasvanuga vesteldes keskmiselt vaid kahe sõne võrra suurem (lapsega kõneldes vastavalt u 7,2 ja 7,8 ning täiskasvanuga kõneldes 10 ja 8,4 sõnet), kuid isade MLU on täiskasvanuga kõneldes oluliselt – ligi kaks korda – suurem, ületades isegi emadest partnerite näitu.

Tabel 3. Lausungite hulga ja keskmise pikkuse (MLU) võrdlus lastele ja täiskasvanule suunatud kõnes (ISA 1 – Andri ja Kaisa isa, ISA 2 – Harley ja Gregory isa, EMA 1 – Andri ja Kaisa ema, EMA 2 – Harley ja Gregory ema)

	ISA 1		ISA 2		EMA 1		EMA 2	
	Lausun-geid	MLU	Lausun-geid	MLU	Lausun-geid	MLU	Lausun-geid	MLU
Vanema lapsega	239 (418)*	5,07	369	5,37	444	7,09	423	8,77
Noorema lapsega	396	5,06	219	6,29	367	7,3	277	6,52
Kesk- miselt lastega	317,5 (407)	5,06	294	5,83	406	7,2	350	7,75
Täiskas- vanud partneriga	363	10,32	243	8,77	371	9,95	308	8,42

Märkus: Sulgudes on esitatud 33-minutise lindistuse tinglik tulemus tunni kohta ja sellel põhinevad arvutused.

Lapsele suunatud kõnes jääb isade keskmine MLU emade omast ligi kahe sõnega maha (isadel 5,45 ja emadel 7,42 sõnet), kuid omavahe-
lises vestluses on isade ja emade lausungipikkuse erinevus peaaegu olematu (isadel u 9,6, emadel 9,2 sõnet).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et nii isad kui emad kasutavad teise täiskasvanuga vesteldes võrdselt vähem lausungeid kui lapsega kõneldes, kuid nende keskmine pikkus on omavahelises vestluses suurem, kusjuures isade MLU on lausungi kohta enam kui nelja ja ema oma vaid kahe sõne võrra pikem kui lapsele suunatud kõnes.

3.2. Erinevused eri suhtluseesmärgiga kõneaktide kasutamises

Edasise analüüsi käigus on vaadeldud, missugused erinevused tulevad esile, kui võrrelda lapsele ja täiskasvanule suunatud kõne lausungite jagunemist suhtluseesmärgi järgi (vt tabel 4). Tulemused olid võrdlemisi ootuspärased, kuna võis oletada, et täiskasvanute omavahelises vestluses kasutatakse märksa rohkem väiteid ja vähem muud suhtluseesmärki kandvaid lausungeid kui lapsele suunatud kõnes.

Nagu tabelist 4 näha, on väidete hulk täiskasvanule suunatud kõnes enamasti märkimisväärselt suurem kui dialoogis lapsega, v.a ISA 2 puhul, kelle lapsele suunatud kõnes esines väiteid praktiliselt niisama palju kui täiskasvanuga rääkides. Sama isa (2) erineb teistest täiskasvanutest ka selle poolest, et tema kõnes esineb rohkem täiskasvanud partnerile suunatud küsimusi (26,3%; vrd: teisel isal 14,1%, emadel 8,4 ja 12,7%).

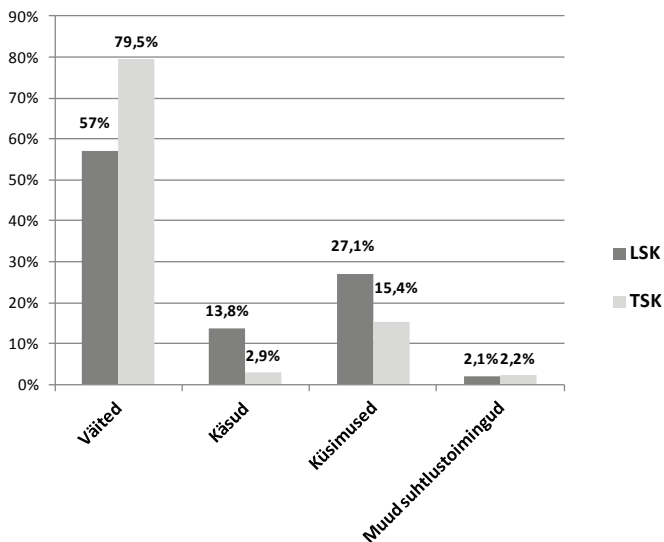
Eelduspäraselt kasutavad kõik neli täiskasvanut oma partneriga vesteldes vähem käske, kusjuures ISA 1 kõnes ei esine neid üldse. Kõige rohkem käske kasutab partnerile suunatud kõnes EMA 2, kelle käskude hulk ületab siin pisut isegi vanemale lapsele suunatud kõne käskude hulka (6,8% *versus* 6,1%). EMA 1 kasutab partneriga vesteldes kahe protsendi võrra vähem käske kui EMA 2, kuid tema partnerile suunatud kõne käskude hulk ületab mõnevõrra nooremale lapsele suunatud kõne käskude oma (4,1 % *versus* 3,7%). Muid suhtlustoiminguid esineb ISA 1 partnerile suunatud kõnes vaid 1,1% ja ISA 2 neid ei kasuta, seevastu kasutavad neid oma kõnes mõlemad emad: EMA 1 – 2,4% (vähem kui lastele suunatud kõnes) ja EMA 2 koguni 5,5% (sama palju kui lastele suunatud kõnes). Taas ilmneb emade suurem emotsionaalsus.

Tabel 4. Eri suhtlustoimingute võrdlus (%) isade ja emade lapsele suunatud kõnes ja vestluses täiskasvanud partneriga
(ISA 1 – Andri ja Kaisa isa, ISA 2 – Harley ja Gregory isa,
EMA 1 – Andri ja Kaisa ema, EMA 2 – Harley ja Gregory ema)

	ISA 1			
	Väited	Käsud	Küsimused	Muu
Vanema lapsega	49	10,5	39,7	0,8
Noorema lapsega	41,3	22,2	32	4,5
Keskmine	45,2	16,3	35,9	2,6
Partneriga	84,8	0	14,1	1,1
	ISA 2			
	Väited	Käsud	Küsimused	Muu
Vanema lapsega	63,1	16,8	19,8	0,3
Noorema lapsega	77,2	3,7	18,7	0,4
Keskmine	70,2	10,2	19,2	0,4
Partneriga	69,6	4,1	26,3	0
	EMA 1			
	Väited	Käsud	Küsimused	Muu
Vanema lapsega	53	14,2	29,9	2,9
Noorema lapsega	56,2	15,7	24,8	3,3
Keskmine	54,6	15	27,3	3,1
Partneriga	88,4	0,8	8,4	2,4
	EMA 2			
	Väited	Käsud	Küsimused	Muu
Vanema lapsega	66	6,1	25,5	2,4
Noorema lapsega	49,8	21,7	26	2,5
Keskmine	57,9	13,9	25,7	2,5
Partneriga	75	6,8	12,7	5,5

Uurimuse viimases etapis on võetud kokku nelja uuritud täiskasvanu lapsele suunatud kõnetoimingute osakaalu keskmised näitajad ning täiskasvanule suunatud kõnetoimingute osakaalu keskmised. Joonisel 1 ongi esitatud hoidjakeele ja täiskasvanule suunatud kõne funktsionaalne võrdlus.

Joonis 1. Eri suhtluseesmärgiga lausungite keskmine osakaal lapsele suunatud kõnes (LSK) ja täiskasvanule suunatud kõnes (TSK)

Tulemuste põhjal võib väita, et kõige suurem oli protsentuaalne erinevus väidete kui tõenäoliselt enim levinud (sagedasima) kõneaktiivi kasutamisel lapsele ja täiskasvanule suunatud kõnes – lapsega kõneldes moodustavad väited keskmiselt 57% kõigist täiskasvanu lausungitest, täiskasvanule suunatud kõnes aga on väidete hulk üle 20% suurem – 79,5%. Samuti väärivad märkimist erinevused käskude-palvete ja küsimuste kasutamises: teise täiskasvanuga vesteldes kasutati keskmiselt 10% vähem käske-palveid ja üle 11%

vähem küsimusi kui lastega. Muude suhtlustoimingute osas lapsele ja täiskasvanule suunatud kõne praktiliselt ei erinenud. Mainitud erinevusi täiskasvanute vestlusest omavahel võibki siinse uurimuse järgi pidada hoidjadialoogile kui registrile iseloomulikeks joonteks.

Kokkuvõte

Uurimisandmetele tuginedes võib öelda, et eesti isad ja emad kasutasid lapsega kõneldes üsnagi sarnaseid kõnekoguseid, mida mõõdeti lausungite koguarvuna tunniajases vestluses. Teisisõnu, isade keskmine lausungite hulk lapsele suunatud kõne kindlas ajaühikus ei erine esialgsel andmel emade omast kuigi olulisel määral. Küll aga ilmnes, et vaatlusaluste emade lausungid on keskmiselt kahe sõne võrra pikemad kui isade omad.

Suuri erinevusi ei olnud märgata ka erineva suhtluseesmärgiga lausungite kasutamises lastega. Nii võib oletada, et eesti isade lapsele suunatud kõne keelekasutus ei erine üldjoontes emade omast. Kindlasti ei saa siinsete andmete põhjal öelda, et eesti emad oleksid lastega kõneldes näiteks direktiivsemad kui isad või vastupidi. Samuti ei nähtunud küsimuste kasutamise hulgast, et emb-kumb vanem suunaks rohkem vestlust, et last aktiivsemalt kõnelema ärgitada.

Oluliselt suuremaid erinevusi võis aga märgata lastele ning täiskasvanule suunatud kõne vahel. Nii isade kui emade kõnes esines lastega suheldes tunni kohta umbes 30–50 lausungit rohkem kui teise täiskasvanuga vesteldes, kuid registrierinevus tuleb selgemini esile väljendite keskmises pikkuses. Kui emade hoidjakeele MLU on lapsega kõneldes 7,4 sõnet ja teise täiskasvanuga kõneldes 9,2 sõnet (mis ei ole suurem kui emade ja isade erinevus lapsele suunatud kõnes), siis isade puhul on MLU erinevus koguni 4 sõnet – 5,4 sõnelt lapsega kõneldes 9,5 sõneni teise täiskasvanuga vesteldes. See lubab

oletada peale sooliste ka registrilisi erinevusi täiskasvanute omavahelise ja lapsele suunatud argidialoogi vahel.

Erineva suhtluseesmärgiga lausungite kasutamise võrdlus andis üsnagi ootuspärase tulemuse – täiskasvanuga suheldes kasutatakse rohkem väiteid ja vähem káske-küsimusi kui lapsega kõneldes. Väidete osakaal täiskasvanule suunatud kõnes oli keskeltläbi 23% suurem kui lapsele suunatud kõnes (u 80 *versus* 57%) ning selle võrra vähem kasutati muu suhtluseesmärgiga lausungeid. Ühe isa selgesti erinevad andmed viitavad aga nii kõnetoimingute teema edasise uurimise vajadusele kui ka vajadusele siduda see dialoogi kui terviku eesmärgiga.

Artiklis on esitatud esmaste uurimisandmete analüüs, mistõttu oleks oluline saadud tulemusi ka laiema valimi põhjal täpsustada, nii et selgemini oleks kaasatud eri vanuses lapsed ja eri eesmärgiga dialoogid. Samas materjalis võiks edaspidi võrrelda näiteks isade ja emade hoidjakeele sõnavara. Kuivõrd siinse uuringu tulemusi vaadeldes võib oletada, et teatavad erinevused võivad esile tulla poisitele ja tüdrukutele suunatud kõne puhul, oleks edaspidi huvitav ka seda aspekti põhjalikumalt jälgida. Kindlasti ei tohiks aga tähelepanuta jätta isade ja emade vestlusstrateegiaid ning suurem ja eriline materjal lubaks täpsemini uurida, kumb vanem ärgitab last rohkem suhtlema ja jutustama ning missuguseid võtteid ta selleks kasutab; kumb vanem kasutab oma kõnes enam kordusi ja parandusi; kumb katkestab last rohkem jne. Nii saaksime teha järeltõlge selle kohta, missuguseid keelevahendeid kumbki vanem oma kõnes kasutab. Tulemused võiksid olla heaks lähtepunktiks psühholoogia- ja pedagoogikavaldkonna uurijatele, et oma töös niisuguseid teadmisi rakendada ja vestlusstrateegiaid täpsemini tähele panna. Uurimuse kaugem eesmärk on vaadata, kuidas suhtlusstiilid mõjutavad lapse keelelist arengut.

Kirjandus

- Argus, Reili 2010. Mida teeb *tegema*-verb hoidjakeeles / Constructions with the verb *tegema* 'do, make' in child directed speech. – Eesti ja soomeugri keeleteaduse ajakiri (ESUKA) / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics (JEFUL), 2, 17–34.
- Argus, Reili 2014. Deontilise modaalsuse omandamine. Palved. Esimene sissevaade. Ettekanne TLÜ EKKI teadusseminaris 6. mail 2014. (Ms.)
- Argus, Reili; Helen Kõrgesaar 2012. *Hakkama*-verb lapsekeeles: kas aspektilisuse või tuleviku tähistaja? *Hakkama*-verb in child language: a marker of aspectuality or future? – Emakeele Seltsi aastaraamat, 57, 9–24. doi:10.3176/esa57.01
- Argus, Reili; Helen Kõrgesaar 2014. Sõnaliigid eesti lapse kõnes ja lapsele suunatud kõnes / Word classes in the child's speech and in the child directed speech. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat / Estonian Papers in Applied Linguistics, 10, 39–53.
- Erelt, Mati; Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika II. Tallinn: Eesti TA Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Goldin-Meadow, Susan; Larry Hedges, Janellen Huttenlocher, Susan Levine, Stephen Raudenbush, Steven Small 2010. Language Development Project 2002–2012. University Chicago. <http://joyrex.spc.uchicago.edu/ldp/docs/index.html> (20.05.2014).
- Gopnik, Alison; Andrew Meltzoff, Patricia Kuhl 1999. The Scientist in the Crib: Minds, Brains, and How Children Learn. William Morrow & Co.
- Halliday, Michael A. K. 1977. Learning How to Mean: Explorations in the Development of Language. New York: Elsevier North-Holland, Inc.
- Halliday, Michael A. K. 1993. Towards a language-based theory of learning. – Linguistics and Education, 5, 93–116.
- Hennoste, Tiit 2000. Suulise eesti keele uurimine: transkriptsioon, taust ja korpus. – Keel ja Kirjandus, 2, 91–106.
- Hennoste, Tiit; Andriela Rääbis 2004. Dialoogiaktid eesti infodialoogides: tüpoloogia ja analüüs. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Kazakovskaja, Viktoria; Ingrida Balčiūnienė 2012a. Lithuanian and Russian child-directed speech: why do we ask young children so many

- questions? / Leedu- ja venekeelne lapsesele suunatud kõne: Miks me esitame väikelastele nii palju küsimusi? – *Estonian Papers in Applied Linguistics / Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 8, 69–89. doi:10.5128/ERYa8.05
- Kazakovskaja, Viktoria; Ingrida Balčiūnienė 2012b. Interrogatives in Russian and Lithuanian child-directed speech: Do we communicate with our children in the same way? – *Journal of Baltic Studies*, 43 (2), 197–218.
- Kõrgesaar, Helen 2014. Küsimused eesti lapsele suunatud kõnes leedu ja vene keele taustal / Interrogatives in Estonian child-directed speech. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat / Estonian Papers in Applied Linguistics*, 10, 193–207. doi:10.5128/ERYa10.12
- Leech, Kathryn A.; Virginia C. Salo, Meredith L. Rowe, Natasha J. Cabrera 2013. Father input and child vocabulary development: the importance of wh-questions and clarification requests. – *Seminars in Speech and Language*, 34, 4, 249–259.
- MacWhinney, Brian 1991. *The CHILDES project: Tools for Analyzing Talk*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Matychuk, Paul 2005. The role of child-directed speech in language acquisition: a case study. – *Language Sciences*, 27, 301–397.
- Olson, Sheryl L. 1986. Mother-child interaction and children's speech progress: A longitudinal study of the first two years. – *Merrill-Palmer Quarterly*, 32, 1, 1–20.
- Pratt, Michael W.; Patricia K. Kerig, Philip A. Cowan, Carolyn Pape Cowan 1992. Family worlds: Couple satisfaction, parenting style, and mothers' and fathers' speech to young children. – *Merrill-Palmer Quarterly*, 38, 2, 245–262.
- Pajusalu, Renate 2014. Palved eesti, soome ja vene keeles: grammatika pragmaatika teenistuses / Requests in Estonian, Finnish and Russian: Grammar and pragmatics. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat / Estonian Papers in Applied Linguistics*, 10, 241–257. doi:10.5128/ERYa10.15
- Rakoczy, Hannes; Michael Tomasello 2009. Done wrong or said wrong? Young children understand the normative directions of fit of different speech acts. – *Cognition*, 113, 205–212.

- Rääbis, Andriela 2012. Direktiivsekventsid isa ja tütre suhtluses: juhtumianalüüs / Directive sequences in a conversation of father and daughter: A case study. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat / Estonian Papers in Applied Linguistics, 8, 213–230. doi:10.5128/ERYa8.14
- Searle, John 1969. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: CUP.
- Snow, Catherine E. 1977. The development of conversation between mothers and babies. – *Journal of Child Language*, 4, 1–22.
- Tomasello, Michael; Thea Cameron-Faulkner, Elena Lieven 2003. A construction-based analysis of child-directed speech. – *Cognitive Science*, 27, 843–873.
- Tulviste, Tiia 2004. Mothers' conversational styles across cultures: the cases of Estonia, Finland, Sweden, and the U.S. – Bernadette N. Setiadi, Augustinus Supratiknya, Walter J. Lonner, Ype H. Poortinga (eds.), *Ongoing Themes in Psychology and Culture*. (On-line edition.) Melbourn (Florida): International Association for Cross-Cultural Psychology. <http://www.iaccp.org> (30.08.2014).
- Tulviste Tiia; Luule Mizera, Boel De Geer, Marja-Terttu Tryggvason 2003. A comparison of Estonian, Swedish, and Finnish mothers' controlling attitudes and behaviour. – *International Journal of Psychology*, 38 (1), 11–18.
- Tulviste, Tiia; Luule Mizera, Boel De Geer 2004. Expressing communicative intents in Estonian, Finnish, and Swedish mother–adolescent interactions. – *Journal of Child Language*, 31, 801–819.

Estonian fathers' and mothers' child-directed speech: who asks more questions, who gives orders, and who speaks more?

Helen Kõrgesaar
(Tallinn University)

The article tries to determine whether and in what sense Estonian fathers and mothers differ from each other. The amount and mean length of utterances (MLU) were observed, as well as their function in conversation. Seven and a half hours of audio recordings of children aged 5 to 11 talking with their parents were analysed, and the results were compared to language data from dialogues between two pairs of adults (two hours).

The research data confirmed previous results (Matychuk 2005) and showed that in terms of the total number of utterances in an hour-long conversation, the Estonian fathers and mothers used roughly equal amounts of language while speaking with children, i.e. the average number of utterances in child-directed speech (CDS) did not differ significantly between fathers and mothers. However, it appeared that the mothers' utterances were on average two words longer than those of the fathers.

No significant variation was found in the frequency of speech acts with different functions. Fathers' and mothers' CDS formed a joint register that differed greatly from the use of language in adult-directed speech (ADS) but did not depend on the gender of the parent.

Differences were noticed between CDS and ADS. Both fathers and mothers used an average of 30–50 utterances more when speaking with children than in speaking with another adult. The difference was clearer in MLU; when speaking with an adult partner, mothers' mean MLU was two words longer and fathers' MLU even four words longer than when speaking with a child.

The comparison between utterances with different communication purposes produced the expected results: more declaratives and fewer directives and questions were used in ADS compared to CDS. The number of

declaratives in ADS was on average 20% higher than in CDS, which resulted in the lesser use of other types of utterances.

Keywords: language acquisition, child-directed speech, motherese, fatherese, pragmatics, Estonian